

NAUKA - DYDAKTYKA - PRAKTYKA

JAN MUSZKOWSKI

LUDZIE, EPOKA, KSIĄŻKI

TRADYCJE I KONTYNUACJE

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Fan Muszkowski – ludzie, epoka, książki
Tradycje i kontynuacje

University of Lodz
Polish Librarians Association

SCIENCE-DIDACTICS-PRACTICE

Jan Muszkowski – people, epoch, books *Traditions and continuations*

Scientific edition by
Grzegorz Czapnik, Zbigniew Gruszka, Jacek Ladorucki

Uniwersytet
ŁÓDZKI

Lodz-Warsaw 2014

Uniwersytet Łódzki
Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich
NAUKA-DYDAKTYKA-PRAKTYKA

Fan Muszkowski – ludzie, epoka, książki
Tradycje i kontynuacje

Redakcja naukowa
Grzegorz Czapnik, Zbigniew Gruszka, Jacek Ladorucki

Uniwersytet
ŁÓDZKI

Łódź-Warszawa 2014

Komitet Redakcyjny serii wydawniczej
<< NAUKA – DYDAKTYKA – PRAKTYKA >>

Jacek WOJCIECHOWSKI (przewodniczący), Stanisław CZAJKA, Artur JAZDON,
Dariusz KOREDCZUK, Dariusz KUŹMINA, Mieczysław MURASZKIEWICZ,
Janusz NOWICKI (sekretarz), Maria PRÓCHNICKA, Michał ROGOŹ, Barbara SOSIŃSKA-
-KALATA, Elżbieta STEFAŃCZYK, Remigiusz SAPA, Anna TOKARSKA, Janusz TONDEL

Publikacja dofinansowana ze środków Dziekana Wydziału Filologicznego UŁ oraz ze środków
Katedry Bibliotekoznawstwa i Informatyki Uniwersytetu Łódzkiego

Recenzent
prof. dr hab. Maria Kocójowa

Projekt graficzny okładki
Grzegorz Czapnik
Zbigniew Gruszka

Fotografia na okładce pochodzi z Archiwum Katedry Bibliotekoznawstwa
i Informatyki Uniwersytetu Łódzkiego

Redakcja techniczna i korekta
Anna Lis

© Copyright by Uniwersytet Łódzki–Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Łódź–Warszawa 2014

© Copyright for this edition by Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich
Łódź–Warszawa 2014

All rights reserved. Used under authorization
Wydanie I. W.06632.14.0.K

ISBN UŁ 978-83-7969-112-8

ISBN SBP 978-83-64203-31-2

ISBN (ebook) 978-83-7969-709-0

CIP – Biblioteka Narodowa

Jan Muszkowski - ludzie, epoka, książki : tradycje
i kontynuacje / red. nauk. Grzegorz Czapnik,
Zbigniew Gruszka, Jacek Ladorucki ; Uniwersytet
Łódzki, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. -
Warszawa : Wydawnictwo SBP : Uniwersytet Łódzki,
2014. - (Nauka, Dydaktyka, Praktyka ; 150)

Jan Muszkowski
1882 – 1953

Spis treści

Informacja o autorach – 11

Wprowadzenie – 13

TRADYCJE

Hanna Tadeusiewicz

Profesor Jan Muszkowski – twórca Katedry Bibliotekoznawstwa
Uniwersytetu Łódzkiego – 17

Elżbieta Stefańczyk

Jan Muszkowski – współzałożyciel i aktywny działacz
Związku Bibliotekarzy Polskich oraz Związku Bibliotekarzy i Archiwistów
Polskich (1917-1953) – obecnie Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich – 24

TEORIA

Jacek Ladorucki

System książki Jana Muszkowskiego – 33

Agnieszka Łuszek

Życie książki a życie człowieka – paradygmat pozytywistyczny
w pracach Jana Muszkowskiego – 44

Małgorzata Komza

Jan Muszkowski o sztuce książki – 57

Małgorzata Korczyńska-Derkacz

Rola Jana Muszkowskiego w kształtowaniu polskiego księgarstwa
w okresie międzywojennym – 72

Grażyna Piechota

Bibliofilstwo w ujęciu Jana Muszkowskiego
na tle ówczesnych badaczy nauki o książce – 88

PRAKTYKA

Zbigniew Gruszka

Drugie wydanie *Życia książki*

w świetle korespondencji autora i opublikowanych recenzji – 103

Beata Kurek

Jan Muszkowski kontynuatorem prac Karola Estreichera,

czyli historia pewnej bibliografii – 123

Ewa Andrysiak

Maszynopis ostatniej pracy Jana Muszkowskiego

pt. „Pierwszy etap wyższych studiów bibliotekarskich UŁ (1945/46-1951/52)”

w zbiorach Książnicy Pedagogicznej im. A. Parczewskiego w Kaliszu – 137

Piotr Lewkowicz

Verso – o czym mówią strony odwrotne rękopisów

prof. Jana Muszkowskiego przechowywane w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego – 149

KONTYNUACJE

Magdalena Rzadkowska

Jan Muszkowski i jego uczniowie

w *Słowniku pracowników książki polskiej* – 161

Paula Gamus

Księgozbiór Zakładu Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Łódzkiego

zgrupowany przez Jana Muszkowskiego w latach 1945-1953 – 167

Rafał Kępa

Nowe wydanie *Życia książki* – wyzwania dla edytora – 195

Krzysztof Kowalewicz

Życie książki w dobie elektronicznej – 210

Contents

Information about the Authors – 11

Introduction – 13

TRADITION

Hanna Tadeusiewicz

Professor Jan Muszkowski – a founder of the Library Science Department,
University of Lodz – 17

Elżbieta Stefańczyk

Jan Muszkowski – a co-founder and active member of the Union of Polish Librarians
and the Union of Polish Librarians and Archivists (1917-1953) – at present the Polish
Librarians' Association – 24

THEORY

Jacek Ladorucki

Jan Muszkowski's concept of a book system – 33

Agnieszka Łuszek

A book's life vs. a man's life – a positivist paradigm
in Jan Muszkowski's works – 44

Małgorzata Komza

Jan Muszkowski about the art of a book – 57

Małgorzata Korczyńska-Derkacz

Jan Muszkowski's role in developing Polish bookselling
in the 20ties of the 20th century – 72

Grażyna Piechota

Jan Muszkowski's bibliophilia
in the context of the book researches of his time – 88

PRACTICE

Zbigniew Gruszka

The second edition of the *Życie książki* (A book's life)
in the light of the author's correspondence and published reviews – 103

Beata Kurek

Jan Muszkowski as a continuator of Karol Estreicher's works,
i.e. history of a bibliography – 123

Ewa Andrysiak

The typescript of the last work by Jan Muszkowski *Pierwszy etap wyższych studiów bibliotekarskich UE (1945/46-1951/52)* (The first stage of library studies at the University of Lodz) stored in the Alfons Parczewski Paedagogical Library in Kalisz – 137

Piotr Lewkowicz

Verso – what can be found on back sides of Prof. Jan Muszkowski's manuscript stored in the Library of the University of Lodz – 149

CONTINUATIONS

Magdalena Rzadkowska

Jan Muszkowski and his apprentices in the *Słownik pracowników książki polskiej* (Dictionary of Polish Book's People) – 161

Paula Gamus

A book collection of the Library Science Department,
University of Lodz, developed by Jan Muszkowski in the years 1945-1953 – 167

Rafał Kępa

A new edition of the *Życie książki* (A book's life) – challenges for the editors – 195

Krzysztof Kowalewicz

A book's life in an electronic époque – 210

Informacje o autorach

dr hab. prof. UŁ Ewa Andrysiak – Uniwersytet Łódzki, Katedra Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej

mgr Paula Gamus – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, doktorantka; Biblioteka Katedry Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej

dr Zbigniew Gruszka – Uniwersytet Łódzki, Katedra Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej

dr Rafał Kępa – Uniwersytet Łódzki, Katedra Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej

dr hab. prof. UW Małgorzata Komza – Uniwersytet Wrocławski, Instytut Informatyki Naukowej i Bibliotekoznawstwa

dr hab. Małgorzata Korczyńska-Derkacz – Uniwersytet Wrocławski, Instytut Informatyki Naukowej i Bibliotekoznawstwa

dr hab. prof. UŁ Kazimierz Kowalewicz – Uniwersytet Łódzki, Katedra Socjologii Kultury

mgr Beata Kurek – Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Biblioteka Jagiellońska

dr Jacek Ladorucki – Uniwersytet Łódzki, Katedra Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej

mgr Piotr Lewkowicz – Uniwersytet Łódzki, Biblioteka Uniwersytecka

dr Agnieszka Łuszek – Uniwersytet Wrocławski, Instytut Informatyki Naukowej i Bibliotekoznawstwa

dr Grażyna Piechota – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej

dr Magdalena Rządowolska – Uniwersytet Łódzki, Katedra Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej

mgr Elżbieta Stefańczyk – Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich

prof. dr hab. Hanna Tadeusiewicz – Uniwersytet Łódzki, Katedra Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej

Wprowadzenie

Przystępując do charakterystyki dyscypliny naukowej należy uwzględnić jej genezę, krystalizowanie się przedmiotu badań, metod naukowych, tworzenie kanonu piśmiennictwa oraz budowanie teorii naukowych. Z innej perspektywy można skupiać się na przedstawieniu dzieła i biografii uczonych, którzy dla tej dziedziny położyli zasługi największe: mistrzów, których prace i działania naukę tę konstituowały i umocniły. W polskiej bibliologii wymienić można wielu koryfeuszy, których życie i osiągnięcia stanowią przedmiot szczegółowych opracowań – Pawła Jarkowskiego, Jerzego Samuela Bandtkiego, Joachima Lelewela, Karola Estreichera, Adama Łysakowskiego, Stefana Vrtel-Wierczyńskiego czy Kazimierza Piekarskiego. Do tego szacownego grona należy również bohater niniejszego opracowania – prof. dr Jan Muszkowski – wybitny teoretyk, nauczyciel i popularyzator wiedzy o książce, twórca pierwszego uniwersyteckiego ośrodka badań księgoznawczych, organizator akademickiego kształcenia bibliotekarzy.

Przygotowanie książki poświęconej Janowi Muszkowskiemu motywowane było przede wszystkim zamiarem ponownego podjęcia dyskusji o jego poglądach, koncepcjach naukowych, dorobku i osiągnięciach z perspektywy nowoczesnej nauki o książce. *Opracowanie Jan Muszkowski: ludzie, epoka, książki. Tradycje i kontynuacje* obejmuje 15 tekstów, przygotowanych przez grono specjalistów – bibliologów i bibliotekoznawców z wielu ośrodków akademickich w kraju. Poszczególne artykuły zgrupowano w czterech częściach, w których analizie podlegają kolejno: sylwetka i działalność organizacyjna uczonego, paradygmaty oraz koncepcje leżące u podstaw jego teorii książki, dzieła naukowe i popularyzatorskie profesora oraz współczesne kontynuacje jego myśli.

W pierwszej, wprowadzającej części (rozdział *Tradycje*) Hanna Tadeusiewicz oraz Elżbieta Stefańczyk przypomniały w swoich artykułach najważniejsze fakty z życia naukowego i zawodowego uczonego, a w szczególności okoliczności powstania założonego przez niego na Uniwersytecie Łódzkim

Zakładu Bibliotekoznawstwa i działalności w Związku Bibliotekarzy Polskich oraz Związku Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich.

O teoretycznych poglądach uczonego traktują artykuły badaczy pochodzących z Łodzi, Wrocławia i Lublina. Materiały zgromadzone w drugiej części publikacji (rozdział *Teoria*) przedstawiają systematyczne ujęcie teorii książki Muszkowskiego (Jacek Ladorucki), pozytywistyczne korzenie jego poglądów naukowych (Agnieszka Łuszkak) oraz stosunek uczonego do sztuki książki (Małgorzata Komza). Udział Muszkowskiego w kształtowaniu międzywojennego środowiska księgarskiego i organizacji bibliofilskich stał się przedmiotem artykułów Małgorzaty Korczyńskiej-Derkacz i Grażyny Piechoty.

Przedmiotem zainteresowania autorów prac w książce stały się również, zgromadzone w rozdziale *Praktyka*, edytorskie i bibliograficzne dokonania uczonego. Okoliczności powstania *Życia książki* opisuje Zbigniew Gruszka na podstawie unikalnych dokumentów udostępnionych przez córkę profesora – Joannę Muszkowską-Penson. Z kolei Beata Kurek przedstawiła proces powstawania XX-wiecznej kontynuacji *Bibliografii polskiej* Estreicherów, której uczonego poświęcił dwie dekady pracy twórczej. Ewa Andrysiak zanalizowała ostatnią publikację, która wyszła spod pióra profesora – *Pierwszy etap wyższych studiów bibliotekarskich UE (1945/46 – 1951/52)*. Piotr Lewkowicz strony *verso* rękopisów Muszkowskiego, przechowywane w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego, potraktował jako materiał badawczy.

Życie i dorobek Muszkowskiego stanowią punkt wyjścia do rozważań nad jego spuścizną i wytworzonym warsztatem badawczym (rozdział *Kontynuacje*). W tym duchu Magdalena Rządowolska przeanalizowała biogramy uczniów uczonego, korzystając z zasobów *Słownika pracowników książki polskiej*. Księgozbiór profesora przekazany łódzkiemu Zakładowi Bibliotekoznawstwa scharakteryzowała Paula Gamus. Książkę zamykają teksty Rafała Kępy i Kazimierza Kowalewicz, poświęcone perspektywom reedycji *Życia książki* oraz funkcjonowania tradycyjnych mediów w środowisku cyfrowym.

Redaktorzy tomu wyrażają nadzieję, że niniejsza publikacja, przygotowana przy zaangażowaniu ogólnopolskiego zespołu badaczy, ukazuje szeroki zakres badań i działalności związanej z książką, specjalistycznym kształceniem i międzynarodowymi zasługami Jana Muszkowskiego. Zgromadzone artykuły dowodzą żywotności poglądów uczonego, stanowią też hołd środowiska naukowego i zawodowego dla wybitnego profesora w 60 rocznicę jego śmierci.

Redaktorzy

TRADYCJE

Profesor Jan Muszkowski – twórca Katedry Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Łódzkiego Działalność tej placówki w latach 1945-1953¹

Profesor Jan Muszkowski – filolog i filozof, bibliotekarz, bibliolog i bibliograf, działacz organizacji zawodowych i społecznych, człowiek oddany nauce o książce, której teorię stworzył, kładąc podwaliny nowej dyscypliny uniwersyteckiej w Polsce.

Biografia i dokonania we wszystkich dziedzinach, które Jan Muszkowski uprawiał w swym pracowitym życiu – zostały już przedstawione w wydawnictwach słownikowych, książkach, artykułach, rozprawach naukowych i pracach magisterskich. Z okazji 60-lecia śmierci profesora – zaprezentuję pokrótce tylko jego rolę w powstaniu łódzkiego ośrodka kształcenia bibliotekarzy na poziomie akademickim oraz wkład w rozwój nauki o książce w uniwersytetach, później także w szkołach pedagogicznych w Polsce. Uwzględnię tylko powstanie i początki studiów bibliotekoznawczych, obejmujące lata 1945-1953, tj. od organizacji pierwszej w Polsce łódzkiej placówki do nagłej śmierci jej założyciela.

Nie zakończyła się jeszcze II wojna światowa, kiedy wczesną wiosną 1945 r. przybył do Łodzi, z którą los obszedł się względnie łaskawie – profesor Jan Muszkowski i osiadł tu na stałe, na niedługo, na zaledwie 7 lat. Ale jakże owocny był to czas! Z Łodzią Muszkowski związany był już od 1927 r., kiedy współorganizował w naszym mieście filię Wolnej Wszechnicy Polskiej; powstał wówczas Łódzki Oddział WWP, który powadził działalność dydaktyczną

¹ Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012-2016.

w latach 1928-1939. W stolicy Wszechnica – kontynuatorka Warszawskiego Towarzystwa Kursów Naukowych – otworzyła przy Wydziale Pedagogicznym w ramach Studium Pracy Społeczno-Oświatowej – Specjalizację Bibliotekarską powstałą z inicjatywy Heleny Radlińskiej, która też opracowała jej program, a zajęcia prowadzili m.in. Faustyn Czerwijowski, Adam Łysakowski i Jan Muszkowski.

W miejsce Łódzkiego Oddziału WWP grupa dawnych jej profesorów przystąpiła wkrótce, po wyzwoleniu miasta, do organizowania tu wyższej uczelni; byli wśród nich Tadeusz Kotarbiński, Teodor Vieweger i Jan Muszkowski. Pierwsze zajęcia rozpoczęły się już w marcu 1945 r. w szkole wyższej o nieustalonej jeszcze nazwie; dopiero 24 maja tegoż roku dekret o utworzeniu Uniwersytetu Łódzkiego podpisał Prezydent Krajowej Rady Narodowej Bolesław Bierut, a opublikował „Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej” 11 czerwca 1945 r. Uniwersytet miał się składać z 3 Wydziałów: Humanistycznego, Matematyczno-Przyrodniczego i Prawno-Ekonomicznego. W sytuacji kraju odbudowującego się po wojennych zniszczeniach było wielkie zapotrzebowanie na fachowców wszystkich specjalności – także bibliotekarzy, gdyż wielu straciło życie w obozach koncentracyjnych, ulicznych egzekucjach, w wojennej zawierusze na Wschodzie i Zachodzie².

Mając znaczne doświadczenie w pracy dydaktycznej w zakresie bibliotekarstwa, niebagatelny dorobek naukowy, również umiejętność w staraniach o wprowadzenie nauki o książce do programów uniwersyteckich – profesor Muszkowski zainicjował utworzenie w nowo powstałym Uniwersytecie Łódzkim Katedry Bibliotekoznawstwa i rozpoczął wstępne prace organizacyjne, nie uwieńczone jednak sukcesem. Mimo to zajęcia dydaktyczne podjął, oczekując na zatwierdzenie przez Ministerstwo Oświaty programu planowanego Studium Księgoznawczego, które ostatecznie miało funkcjonować jako Katedra Bibliotekoznawstwa usytuowana na Wydziale Humanistycznym Łódzkiej Uczelni.

Początki pracy Katedry nie były łatwe, ulokowanie jej na Wydziale Humanistycznym spowodowało konieczność dostosowania jej programu do ogólnych wymogów studiów humanistycznych, które miały kształcić zarówno specjalistów – badaczy, jak i praktyków, co odnosiło się również do studiów bibliotekoznawczych. Profesor Muszkowski opracował więc program dla dwóch cykli kształcenia: czteroletnich, prowadzących do magisterium i otwierających drogę do doktoratu oraz dwuletnich, przygotowujących młodzież do pracy w bibliotekach naukowych i pracowników księgarskich – tych ostatnich nigdy nie kształcono. Wciąż nieoficjalne działanie Katedry

² B. Baranowski, K. Baranowski, *Pierwsze lata Uniwersytetu Łódzkiego*. Łódź 1985.

Bibliotekoznavstwa sformalizowało dopiero Rozporządzenie Ministerstwa Oświaty z 11 lutego 1946 r.³; w dniu 12 czerwca tegoż roku Prezydent nadał Janowi Muszkowskiemu tytuł profesora zwyczajnego UŁ i powierzył Mu kierownictwo Katedry, co było usankcjonowaniem „stanu faktycznego istniejącego już przeszło od roku” – pisał profesor. W maju 1946 r. pod jego naciskiem władze zdefiniowały projekt programu dostosowany do obowiązujących wówczas przepisów dotyczących magisterium na wydziałach humanistycznych. Realizowany w latach 1947-1948/49 program był zgodny z dążeniem Jana Muszkowskiego do uczynienia księgoznawstwa dyscypliną samoistną. Projekt przewidział 3 grupy przedmiotów i odpowiadających im egzaminów. Pozwolę sobie pominąć omówienie owych przedmiotów, dodam tylko, że przed przystąpieniem do egzaminu magisterskiego obowiązywało odbycie rocznej praktyki w bibliotece, w przedsiębiorstwie wydawniczo-księgarskim lub instytucie naukowym, prowadzącym badania z zakresu księgoznawstwa. Mimo iż program studiów bibliotekoznawstwa w Uniwersytecie Łódzkim wciąż nie był zatwierdzony, rosła liczba studentów; w r. akad. 1945/46 było ich 23, a w 1946/47 rozpoczęło edukację 40 osób. Ani memoriały prof. Muszkowskiego słane do Ministerstwa Oświaty, ani poparcie Związku Bibliotekarzy Polskich starań o prawne uregulowanie łódzkich studiów bibliotekoznawczych nie odnosiły skutku. W dniach 11 i 14 maja 1948 r. na posiedzeniu Sekcji Humanistycznej Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego zdecydowano o utworzeniu odrębnego magisterium z nauki o książce oraz o wprowadzeniu na filologię, historię i socjologię – specjalizacji bibliotekarskiej; te postanowienia przesądziły o tym, że bibliotekoznawstwo nie miało być samodzielną dyscypliną akademicką. W sierpniu 1948 r. Rada Główna Szkolnictwa Wyższego powołała „Komisję do rozpracowania zagadnienia kształcenia w zakresie bibliotekoznawstwa”, a w listopadzie Prezydium Rady wyraziło zgodę na prowadzenie specjalizacji bibliotekarskiej w ramach magisterium z filologii polskiej na tych uczelniach, w których istniały katedry nauki o książce, tj. *de facto* tylko na Uniwersytecie Łódzkim. Komisja ds. Kształtowania Bibliotekarzy Rady Głównej przygotowała projekt specjalizacji bibliotekarskiej na kierunku historia i 1 lutego 1949 r. obydwie projekty zatwierdziło Ministerstwo Oświaty z mocą obowiązującą od 1 stycznia. W 1952 r. wprowadzono dwustopniowe studia bibliotekoznawcze: trzyletnie tzw. zawodowe i pięcioletnie magisterskie i na tym postanowieniu zakończył się pionierski, jakże trudny okres w dziejach łódzkiej Katedry. Lata 1945-1952 to czas intensywnych starań o lokal dla

³ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty 1946, nr 3, poz. 69; 1949, nr 5, poz. 77, 78.